

ט"ו

ראובן נתבע ע"י שמעון לשלם לו חוב של 50 אלף שקל. ראובן יודע שחוב זה לא היה ולא נברא, אלא ששמעון שכר שתי כתות עדים שישקרו בבי"ד למען מטרה זו. ראובן בודק ומוצא שיש לו דרך – שגם היא אינה ישרה – לפסול את העדים בבית דין, וממילא תתבטל תביעתו של שמעון מחוסר ראיות. האם מותר לעשות זאת כדי להינצל מגזלנותו של שמעון?

- א. מה מתכנן ראובן לעשות?.....ב.
- ב. האם יש מקרים שהשקר מותר?.....ג.
- ג. הגדרת תפקיד בית הדין בבירור האמת.....ד.
- ד. ביאור סוגיית "צריך לברר".....ו.
- ה. הגדרת המקרה שלפנינו.....ז.
- ו. ראייה מטוען מאתיים כדי שיודה במנה.....ח.
- ז. ראייה מהגרוע"א להכשיר איחוד הלוואות.....ט.
- ח. ראייה מעדים מזוייפים החתומים בגט.....י.
- ט. ראייה מעדות העדים מפיהם ולא מפי כתבם.....יב.
- י. הבדל בין דבר שקר ובין הסתרת נגיעות.....יג.
- יא. דין הצטרפות לרשע בעדות אמת.....יד.
- יב. מחלוקת אורים והנתיבות לגבי פסול עצמי של נוגע.....טו.
- יג. סיכום ומסקנות.....טז.

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

ד פ י - ע י ו ן

ב

א. מה מתכנן ראובן לעשות?

לראובן יש דרך לגרום לבית הדין לפסול את שתי כתות העדים (כת – הכוונה לשני עדים או יותר, שראו יחד את המקרה הנדון. שתי כתות – שתי קבוצות נפרדות, שראו כל אחת את המקרה מזווית אחרת, ואינן מצטרפות זו לזו).

בשלב זה, של תחילת השיעור, אין עדיין מקום לפרט מה בדיוק הדרך שמצא ראובן (ובהמשך נכיר את סוגיית "צריך לברר", שיש בה דרך כלשהי לראובן לצאת מהסבך הנוכחי). כרגע נסתפק **בהגדרה כללית** של המהלך שמתכנן ראובן, הבנויה על השלבים הבאים:

- **ראובן יודע מיהם העדים שנשכרו להעיד נגדו**, ואם יוכל להביא מידע לבית הדין שעדים אלו הם גולנים – יוכל לפוסלם לעדות, וע"י כך לבטל את "ראיות" התביעה (וללא ראיות – המוציא מחברו עליו הראיה ואין ראיות לתובע – יזכה ראובן בדיון).
- לראובן יש מידע כזה כנגד אחת הכתות השקרניות, ויכול בקלות להביא **עדים שיעידו על פסלותם של הללו**, ובזה תיפסל אחת הכתות השקרניות שכנגדו.
- ויש לו מידע נוסף, כנגד הכת השניה שנותרה, אלא שמידע זה ידוע רק לו ולאדם נוסף, ואין די בזה, שכן ראובן עצמו נקרא **נוגע בדבר** ופסול לעדות.
- **אמנם** – אם ראובן ינקוט בתהליך משפטי מסויים (שאותו נלמד בהמשך) – יוכל ליצור מציאות שהוא **לא ייקרא "נוגע בדבר"**, ויוכל להעיד ולפסול את הכת השניה. ובכך יסיר את התביעה לגמרי, לאחר דחיית שתי כתות העדים המזוייפים הללו.
- ה"תהליך המשפטי" האמור אינו חלק מבחינה הלכתית. לשם יצירת תהליך זה – צריך ראובן "רק" **להסתיר מבית הדין עובדה מסויימת**, הידועה לו ולא לבית הדין. ובאמצעות הסתרת העובדה הזאת – יחשבו בית הדין שלראובן אין נגיעות, ויאפשרו לו להעיד נגד העדים הללו **ולפוסלם**, ולאחר פסול שתי כתות העדים – יוכל ראובן לנשום לרווחה ולהיפטר מהתביעה המזוייפת שנרקחה נגדו.

ג

ד פ י - ע י ו ן

השאלה היא האם מותר לעשות כן, על מנת להינצל מהפסד בדין הבנוי על שקר?

ב. האם יש מקרים שהשקר מותר?

ראשית צריך להגדיר את **עצם עניין השקר** – איסורו והיתרו:

- **מצד אחד** – "מדבר שקר תרחק", ארבע כתות שאינן רואות פני שכינה – **כת שקרנים** וכו' (כבגמרא בסוטה דף מ"ב:), ועוד אין ספור מאמרים בגנות השקר ואיסורו.
- **מצד שני** – כתוב "עם נבר תתברר ועם עיקש תתפתל" (תהילים יח, כז).

יעקב אבינו פוגש את רחל (בפרשת ויצא, בראשית כ"ט, י"ב) והתורה מספרת "ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא...". וברש"י: פירוש "אחי אביה" (שהרי קשה שלבן אינו אחיו של יעקב): קרוב לאביה, כמו: אנשים אחים אנחנו. ומדרשו: **אם לרמאות הוא בא – גם אני אחיו ברמאות**, ואם אדם כשר הוא – גם אני בן רבקה אחותו הכשרה.

הנה מוכח שיש מקרים שבהם השקר והרמאות נצרכים ומותרים.

ובאמת אין בזה סתירה, כי אפשר לומר שבדרך כלל **אסור לשקר**, ורק כשיודע האדם בוודאות שלשקר בעובדות פירושו לדייק פֶּאֱמַת, למשל כשעוסקים עם שקרנים, אז השקר הוא האמת.

ונביא לכך כמה דוגמאות:

- **בגמרא** (במסכת יומא דף פ"ג:): למדנו שר' יוסי ור' יהודה הפקידו את ממונם אצל כידור בעל האכסניה בערב שבת, וכשבאו לקבלו במוצ"ש – התכחש כידור לממון זה. והבחינו שיש על שפמו עדשים, והלכו לאשתו ואמרו לה: בעלך ציווה למסור לנו את הכסף, וסימן מסר בדינו שאכל עדשים. והאמינה האשה ומסרה להם את כספם. **מוכח שמתוך לרמות ולשקר כדי להציל את כספם.**

ד פ י - ע י ו ן

T

- **ועוד בגמרא** (במסכת בבא מציעא דף כ"ה:) שיש שלושה דברים שתלמיד חכם **מותר לו לשנות בדיבורו**: פוריא, אושפיזא ומסכתא. והטעם לכך – ששלושה דברים אלו אין טוב בגילויים אלא דווקא בשינויים.
- **וכן** (במסכת בבא מציעא דף ע"ה:) פועל שחוזר בו בדבר האבד – בעה"ב שוכר עליהן או **מטען**, כלומר: פועל הרוצה לעזוב את עבודתו בדבר האבד, ועלול להיות בזה הפסד לבעה"ב – מותר לבעה"ב להבטיח לו שכר גבוה כדי שישאר כפי שהבטיח, ואח"כ לתת לו רק את השכר שהובטח בראשונה.
- **בחפץ חיים** (הלכות רכילות כלל ה-ג) כותב שאם אדם חש שהזולת רוצה להזיקו – מותר לחקור ולדרוש אצל אנשים אחרים, לדעת היאך להישמר ממנו, ואין בזה איסור לשון הרע ורכילות.
- **וכן** כתוב **"תתן אמת ליעקב"** – יעקב נקרא מידת האמת, למרות שהתחפש לעשו באופן הנראה כמרמה, ומוכח ש"אמת של תורה" הוא מושג נעלה מעל המציאות, ולא חייב דווקא להתאים למה שנראה אחרת מבחינה עובדתית (כמובא בספרים ש"אמת" מלשון "מתאים", תואם לרצון השי"ת).

ולאחר כל זאת – אי אפשר לשלול את דרך השקר (העובדתית) כאפשרות להעמיד את **האמת** (האמיתית, שהיא דעת התורה האמיתית, ונחשבת כאמת מוחלטת) על תילה...

א"כ – הנדון שבענייננו אינו עוסק בהנהגת האדם בעולם, אלא כל הנדון שייך לתחום אחר – **מערכת בית הדין**, ויש בזה הנחה שבית דין הוא **מדרגה אחרת**, שעליה נאמר במפורש **"מדבר שקר תרחק"** (כבגמרא במסכת שבועות דף ל"א ואילך), ובהקשר לזה נוכל לדון בהתלבטות של ראובן (כדלעיל).

ג. הגדרת תפקיד בית הדין בבירור האמת

המקרה שלפנינו הוא מקרה אופייני למאורע שנראה חיצונית באופן אחד, ובאמת הוא אחרת:

- **באמת המוחלטת** – מי שנראה חייב הוא באמת זכאי, וזה שנראה זכאי הוא באמת חייב.

ה

ד פ י - ע י ו ן

- והדיינים בבית הדין חייבים לנהוג לפי הנחיית התורה, ו"אין לדיין אלא מה שענינו רואות", וכיוון שהדין הוא ש"על פי שנים עדים יקום דבר", זו הדרך שניתנה לדיין לברר את האמת.
- אמנם – במקרים רבים יש סיעתא דשמיא מיוחדת לדיין, ויכול להבחין שהדין שלפניו הוא מרומה, ויוכל להסתלק מן הדין (כמובא בגמרא במסכת שבועות דף ל:), ובפרט, שנדיר ביותר ששני עדים יוכלו לשקר, ולתאם את שקריהם באופן שיעמדו בפני בדיקות בית הדין, ללא שיגלו את תרמיתם.
- אלא שבמקרה נדיר זה – לא עמדו על תרמיתם של העדים, והדין עומד להיות מוכרע על פי עדים פסולים.

אבל האדם המעורב במקרה זה – אצלו הדבר בגדר של ידיעת האמת האמיתית, שהיא אחרת ממה שנראה. הבעיה היא שאין לו דרך להוכיח את צדקתו בדרך הרגילה.
השאלה היא האם מותר לו לפעול בדרכים מיוחדות, שאינן מותרות לכתחילה, כדי להוכיח את צדקתו.

[ואמר אחד התלמידים שאולי המקרה שלפנינו שונה, כיוון שבו אין מטרתו של הנתבע רק להציל את ממונו, אלא מטרתו גם להציל את הדיינים מפסיקה של טעות, וגם להציל את התובע מלזכות בתביעה שקרית ומלגזול ממון. וא"כ אפילו אם אסור לשנות את סידרי בי"ד – כנגד זה יש חשש איסורים של הדיינים ובעל הדין השני, ואולי במקרה זה יהיה מותר.
 ולזה יש לענות, שאם נלמד שאסור לשנות – אזי גם הצטרפות המטרות הללו אינן היתר לחטוא, שהרי "אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך" (שבת דף ד.)].

במילים אחרות, אפשר לדון בהגדרה כללית של מטרת בית הדין:

- **לפעול בצורה נכונה** בדרך שהותוותה לנו בתורה, ואסור לסטות מדרך זו בשום אופן, ולא לנו הדאגה לתוצאות, אלא תפקידנו לדאוג לאיכות המעשה (כלומר: דיון נכון אינו אמצעי לתוצאה הנכונה, אלא הוא מטרה בפני עצמו).
- או :

ד פ י - ע י ו ן

1

- **להגיע לתוצאה נכונה** עד כמה שידינו מגעת. אמנם רצוי בדרך הנכונה, אבל אם לשם תוצאת האמת צריך לשנות את הצורה – אולי מותר (דהיינו: **המטרה היא התוצאה**, והיא מקדשת את האמצעים במקרה שיש הכרח לכך).

ד. ביאור סוגיית "צריך לברר"

המשנה (במסכת סנהדרין דף כ"ג.) דנה ביכולת בעלי הדין לפסול את העדים המעידים נגדם, וזה מהלך הגמרא:

- **רבי מאיר** אומר שאדם **יכול לפסול את עדיו** של בעל הדין שנגדו, **וחכמים** אומרים שאין אפשרות לפסול עדים, אלא א"כ מוכיחים שהם קרובים או פסולים.
- **הגמרא מקשה** על רבי מאיר: וכי יש אפשרות לפסול עדים ללא ראיות נגדם? אלא – מבהירה הגמרא – אין מדובר במקרה הרגיל, אלא **במקרים מיוחדים**. ומיד מביאה הגמרא כמה מקרים כאלה, כדי להעמיד את דברי רבי מאיר על נכונותם.
- **אחד המקרים המתוארים בגמרא** (במסכת סנהדרין דף כ"ג:) הוא סוגיית **"צריך לברר"**, והמדובר שאחד הצדדים הצהיר **שיש לו שתי כתות עדים**. עדות כל אחת מהכתות הללו תספיק לחייב את ראובן בדיון זה (לפי הגירסה הראשונה ברש"י, שהיא הבסיס לדיונו).

ובהקשר של הבעיה שבענייננו, יש לדון כדלקמן:

- כדי להפריך את עדות הכת שלפנינו – **צריכים שני עדים לפסול את אחד העדים של הכת**, ע"י שיעידו שהוא קרוב או פסול ויעידו על סוג הפסול. בדרך כלל – בעל הדין שרוצה לפסול בעצמו את העד שמעיד נגדו – נקרא נוגע, ועדותו אינה קבילה (גם אם יש עד נוסף עימו).
- **במקרה המיוחד שלנו** – הואיל והתחייב התובע שיש לו כת נוספת – נחלקים התנאים האם עדיין ראובן – בעל הדין – נקרא "נוגע" גם נגד הכת הראשונה, ופסול להיות עד נגד כת זו (כך דעת רבנן במשנה), או שכת נוספת מנטרלת את נגיעותו של ראובן כלפי הכת הראשונה, ויכול להעיד נגדה (כך דעת רבי מאיר במשנה).

ז

ד פ י - ע י ו ן

בסיס המחלוקת הוא האם התובע צריך לברר את דבריו, כלומר האם אפשר לדרוש ממנו שיקיים את מה שהצהיר. נחלקו התנאים **האם יש לסמוך על הצהרתו של התובע שיביא שתי כתות עדים**, למרות שלפנינו נמצאת רק כת אחת.

- **רבי מאיר** למד שאפשר לסמוך על הצהרתו, שבוודאי יעשה מה שהצהיר, ולכן אין נגיעות לשמעון להעיד נגד כת זו.
- **רבנן** למדו שהצהרתו אינה כלום, ואינו צריך לברר ולקיים את דבריו והצהרותיו, וכל עוד יש לפנינו רק כת אחת – בינתיים נחשב ראובן כנוגע, ופסול לעדות נגד הכת הראשונה.

ויש להתבונן, שהמחלוקת בין רבי מאיר לרבנן (לפי גירסא ראשונה ברש"י) היא רק בשאלה אם יש לסמוך על דברי הטוען, ואכן **תגיע גם הכת השניה**. אין כלל מחלוקת בעובדה שאם באמת הופיעו שתי הכתות – נקרא בעל הדין **כשר לעדות** ולא נוגע. וכאשר עומדות לפנינו שתי הכתות, יוכל ראובן להעיד נגד אחת הכתות **גם לפי רבנן וגם לפי רבי מאיר**, שהרי בוודאי כלפי הכת הראשונה אינו נקרא נוגע בעדות!

ה. הגדרת המקרה שלפנינו

במקרה שלפנינו מחפש ראובן דרכים להוכיח את צדקתו, שאינו חייב כלום לשמעון, ויודע שהאמת איתו, וכל העדויות שבבי"ד הם מצג שווא. ויש לפניו דרך, שיכולה ללא מאמץ מיוחד, ללא מעשים וללא מילים – להפוך את כל התביעה לדבר ריק ובטל. השאלה היא האם דרך זו היא כשירה, לפי דעת התורה.

דרך הפעולה היא כדלקמן:

- אם יוצגו העדים לעדות, לפי הסדר הבא: **קודם הכת שנפסלת בקלות**, ורק אח"כ הכת שנפסלת ע"י ראובן בעל הדין (בתוספת אדם אחר עימו) – א"כ **לא יוכל ראובן להעיד כנגד הכת השניה**, כיוון שלאחר פסילת הכת הראשונה – נשארה רק כת זו, וכאשר יש רק כת אחת – ראובן כבר נקרא נוגע בדבר ופסול. במקרה זה – תעיד נגדו הכת השניה **ויצא מפסיד בדין**.

ד פ י - ע י ו ן

11

- **אבל אם קודם תבוא הכת השניה** (זו שרוצה ראובן לפוסלה אישית ביחד עם אדם אחר עימו), **הדיינים יאפשרו לו להעיד נגדם**, הואיל ועדיין נחשב ראובן **כלא נוגע בדבר**, כיוון שיש עוד כת אחרת המתכוננת להעיד באותו נושא.
- מה שהדיינים אינם יודעים, **שראובן מכיר את כל העדים, ואת העדויות המאפשרות לפוסלם**, וממילא הוא גם יודע שהכת השניה עתידה להיפסל בשלב הבא.
- **נמצא שראובן באמת פסול לעדות מדין נוגע**, והדיינים אינם יודעים אמת זו, ומבחינתם העדות כשירה. ולאחר קבלת עדות זו ופסילת הכת הראשונה, תוצג הכת השניה, **ותיפסל אף היא** בעדים כשרים שיעידו נגדה, ותביעתו של שמעון תרד לטמיון מחוסר ראיות, כמצופה.

ובקצרה: ראובן עושה מעשה שבעיני הדיינים – אילו ידעו את הנתונים – נראה שיקרי. אלא שהוא מסתיר את עובדת היותו נוגע בעדות, כדי לפסול עדים שהם באמת שקרנים, שבי"ד לא הבחינו בהם. **האם זה מותר?**

1. ראיה מטוען מאתיים כדי שיודה במנה

וכדי לדון אם מותר לשנות את דרך האמת לצורך תוצאה אמיתית, הבה נתייחס למקרה הבא:

לוי הלווה ליהודה שתי הלוואות של 1,000 שקל כל אחת. יהודה מודה באחת מהם וכופר בשניה. לוי יודע שאם יתבע את יהודה בשתי תביעות – יזכה בתביעתו הראשונה ויקבל 1,000 שקל, ויפסיד בתביעתו השניה מחוסר ראיות (מדין "המוציא מחבירו עליו הראיה", ואין ללוי ראיות). אבל אם יאחד את התביעות, ויתבע הלוואה אחת של 2,000 שקל, ויהודה יודה בחוב של אלף שקל, ויכפור באלף השקל האחרים – א"כ יש כאן טענת מודה במקצת, ויתחייב שבועה, במקרה זה בוודאי יהודה לא ירצה להישבע לשקר וישלם. האם מותר לעשות כן? הרי אין כאן שקר בסכום הכללי, אלא רק באיחוד הסכומים כאילו היתה הלוואה אחת, במקום חלוקה לשתי תביעות. האם מותר לעשות כן כשידוע לתובע שהאמת עימו?

הגמרא (במסכת שבועות דף ל"א). לומדת מקרה הדומה למקרה שלנו: מנין לנושה בחבירו מנה, שלא יאמר אטעננו במאתיים כדי שיודה לי במנה ויתחייב לי שבועה, ואגלגל עליו שבועה ממקום אחר (כלומר השבועה הזאת תהיה בסיס לגלגול שבועות נוספות במקרים אחרים שיש ביניהם, שאין לו עליהם זכות להשביע את חבירו, כגון בעסקי קרקעות שאין נשבעים עליהם, או במקרים שאינו מודה במקצת וכו', ועל ידי השבועה הזאת שחייב לו – יאלץ להישבע גם על התביעות ההם) – תלמוד לומר: **מדבר שקר תרחק** (שמות כ"ג,ז). [ומקרה זה נפסק ברמב"ם (טוען ונטען ט"ז-ט) והובא להלכה בש"ך (סימן ע"ה-א)].

וא"כ גם במקרה של לוי ויהודה נלמד, לכאורה, שאיחוד ההלוואות הוא דבר שקר, ואסור לעשותו.

אלא שיש לדחות שאין כלל ראייה מהגמרא, כיוון ששם בוודאי שיש שקר על תביעה של 200, הרי סכום זה לא היה ולא נברא, וכל מטרתו של התובע לומר 200 היתה כדי להוציא מהנתבע שבועה (שאינה נצרכת על פי הדין באמת). אבל **בענייננו – שסכום התביעה הוא אמיתי**, ייתכן שאין שקר באיחוד התביעות.

ז. ראייה מהגרעק"א להכשיר איחוד הלוואות

ואפשר להביא ראייה לכאורה שפעולה כזאת היא כשרה, **מקושיית הגרע"ק איגר** בגמרא שם (מסכת שבועות דף ל"א). הקושיה היא על דברי רש"י, שבאר את ענין גלגול השבועה, שירוויח אפשרות להשביע את בעל דינו על קרקעות או על טענה שכופר בה הכל.

ומקשה הגרעק"א: מדוע שימציא דבר חדש, ויתבע 200 במקום 100 כדי לגלגל שבועה? הרי הרבה יותר פשוט שיצרף את שתי התביעות האמיתיות יחד, זו של 100 והתביעה השניה, ויודה לו על תביעת ה-100, א"כ יהיה הנתבע מודה במקצת גם ללא גלגול! (עיי' שם על מי קשה קושיית הגרעק"א).

ולענייננו מוכח מדברי הגרעק"א, מזה שמציע לאחד את שתי התביעות, ובוודאי אין הצעתו שיעשו דבר אסור, א"כ נלמד לענייננו שאפשר לצרף שתי תביעות לתביעה אחת, וא"כ מה שעשה לוי הינו כשר וישר.

ד פ י - ע י ו ן

7

וא"כ גם בענייננו (של אפשרות עדותו של ראובן ללא ידיעת נגיעותו לדיינים) – צריך לבדוק מה הדין לגבי עדות של "נוגע" בבית דין, כאשר איש אינו יודע על נגיעות זו, אולי היא מעשה מותר, כיוון שמטרתה רק לעוות את העיוות, כלומר ליישר את תוצאת הדין, שתהיה אמיתית. האם אפשר ללמוד מכאן, שכמו שאיחוד התביעות מותר (למרות שבאמת היו שני מאורעות נפרדים), כך הסתרת הנגיעות מבית הדין ג"כ תהא מותרת?

ח. ראייה מעדים מזוייפים החתומים בגט

הגמרא (במסכת גיטין דף ד.ד.) לומדת את שיטת **רבי אלעזר** לגבי הדבר הגורם לשטר לכרות את קשר הנישואין בין איש לאשה, ומהו הדבר – **עידי מסירה** (בלשון הגמרא: עידי מסירה כרתי), כלומר שבזמן מסירת השטר לידי האשה – יהיו עדים על מעשה המסירה. ושטר זה יכול להיות אפילו ללא עידי חתימה, כיוון שאין בהם צורך, הואיל והשטר נקרא חשוב רק על ידי עידי המסירה. אלא שהגמרא מוסיפה: **מודה רבי אלעזר במזוייף מתוכו שהוא פסול**, כלומר: אם בכל זאת חתמו עדים על הגט – חתימה זו חייבת להיות דווקא ע"י עדים כשרים, ואם לא – שטר זה פסול מדרבנן לגרש בו.

ובתוספות (גיטין דף ד.ד. ד"ה מודה ר"א) מבארים מה אכפת לנו כשרותם של עידי חתימה אלו, הרי השטר כלל אינו נצרך להם. **אלא הביאור הוא** שיבואו בעתיד לסמוך עליהם ולהכשיר את השטר על פיהם בבירורים עתידיים. **ונשאלת השאלה:** אפילו אם יסתמכו על עדים אלו בעתיד – מה אכפת לנו – הרי השטר הוא תקין בגלל עידי המסירה, וממילא העדות שבו כשירה (אפילו שהעדים פסולים). **ומחדשים התוספות** שאמנם הכל תקין מבחינת התוצאה, אלא **שאי אפשר לעשות דין אמת בדרכים שקריות**.

ט. ראייה מעדות העדים מפייהם ולא מפי כתבם

התוספות (בגיטין ד. לעיל) מביאים ראייה לדבריהם (שדין חייב להיות בדרך אמת, ולא רק בתוצאת אמת) מהגמרא במסכת **יבמות** (דף ל"א:), שדנים האם **לקבוע תאריך בשטר קידושין** (ועיין שם בגמרא מה הרווח בהוספת תאריך לשטר), והטענה מדוע אין צריך לקבוע זמן בשטר, כיוון שהעדים החתומים בשטר יבואו להעיד על זמן

יא

ד פ י - ע י ו ן

הקידושין, **חייבים לסמוך על זיכרונם**: אם הם אכן זוכרים – מוטב, ואם לא – מה יעזור שהתאריך כתוב בשטר, הרי **אסור להם להעיד על דבר מהכתב**, שנאמר "מפיהם" – ולא מפני כתבם. ואפילו **שיעידו על דבר נכון**, שאנו יודעים בוודאות על נכונותו, שהרי השטר כשר – בכל זאת **אי אפשר להעיד באופן פסול – גם על דבר כשר**.

ולענייננו למדנו מכאן, לכאורה, שראובן **לא יוכל להעיד בפסול** אפילו כדי להציל את עצמו מליפול בפח התרמית של שמעון.

ואולי אפשר לחלק, שדווקא **במשפט אמת ודין אמת** – דווקא שם נאמר איסור לאדם לקלקלו ע"י עדות בפסול, ואפילו כדי לחזק דברים ישרים. אבל במקרה שבענייננו – **שהמשפט שקר והדין שקר**, שהכל בנוי על תביעה של רמאות, וקניית עדות בשקר – ייתכן שהדבר כבר אינו מוגדר בתור "דין תורה", ולא חלים עליו החובות שלעיל. ייתכן שבמקרה כזה יהיה מותר לראובן להסתיר את נגיעותו, כאמור, לצורך הצלתו.

ולצד שני אפשר לומר, שלא מסתבר חילוק כזה, **הנתון לשיפוטו של הטוען**. הלוא זה פשוט, ומעשים כאלה מצויים בכל יום, שכל צד בדין טוען שהשני משקר. אם נתיר שכל מחשבת שקר וזיוף אצל הצד השני תגרום להפיכת הדין למרומה בעיניו, ותתיר לו לשקר ולעוות נתונים כרצונו – א"כ פרצנו את כל המסגרת הדינית שבתורה.

י. הבדל בין דבר שקר ובין הסתרת נגיעות

אלא שיש לבדוק היטב: האם עדותו של ראובן היא שקרית? אנו – העומדים מהצד של ראובן, ויודעים עתה מה מתחולל בנפשו – יודעים כי **תוכן** עדותו אמיתי, ורק **הסתרת הנגיעות** אינה ישרה מבחינת סדרי הדין. אבל **אין כאן בעיה של שקר בתוכן העדות!**

א"כ אולי יש לחלק את דין "מדבר שקר תרחק", שנאמר רק על עדויות שקריות, דהיינו **שהתוכן הנאמר הוא שיקרי**, ובין **עדויות אמיתיות**, שבהם הבעיה אינה בעדות אלא **באדם המעיד**, שבגלל נסיבות מסוימות אסור לו

ד פ י - ע י ו ן

יב

להעיד (כגון נוגע או בעל עבירה), מהטעם שבי"ד חושש שמא ישקר. אבל אילו היה לבית הדין כלים לדעת מה מתחולל בנפשו של אדם זה – ייתכן שלא היה נפסל, הרי סוף סוף הוא אומר אמת. האם אפשר לומר שבמקרה זה – כאשר העד יודע שאומר אמת – אין הסתרת הנגיעות בכלל "מדבר שקר תרחק"?

יא. זין הצטרפות לרשע בעדות אמת

הגמרא (סנהדרין דף כ"ז. וכן בבא קמא דף ע"ב:) לומדת את מחלוקת אביי ורבא לגבי **עד זומם**, האם נפסל למפרע או מכאן ולהבא. טעמו של אביי לפסול למפרע, כיוון שברגע שהעיד הרי כבר היה רשע, והתורה אומרת "אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס" (שמות כג, א) ופירושו: **אל תשת רשע עד.**

ובשולחן ערוך (סימן ל"ד-א) כתב (על סמך סוגיה זו, וכידוע הלכה כאביי בהלכה זו): **רשע פסול לעדות.** ואפילו עד כשר **שיודע בחבירו שהוא רשע**, ואין הדיינים מכירים את רשעו, **אסור לו להעיד עימו אע"פ שהוא עדות אמת.** ואין צריך לומר עד כשר שיודע בעדות לחבירו, וידע שהעד השני שעימו עד שקר – שאסור לו להעיד.

לכאורה הלכה זו מבחירה ללא פקפוק את הדין, שאי אפשר לצרף לעדות גורם **פסול**, אע"פ שברור שהוא יעיד אמת, וייתכן שיעזור בזה להציל עשוק מיד עושקו וכו'. וממילא פשוט להסיק מזה **בקל וחומר**, שאם האדם יודע פסול לגבי עצמו, עבירה או נגיעות או קירבה – **בוודאי שאסור לו להעיד.**

א"כ גם בענייננו נסיק מכאן שאסור לראובן להעיד נגד הכת הראשונה, בIODעו שהוא נקרא נוגע בעדותו.

יב. מחלוקת אורים והנתיבות לגבי פסול עצמי של נוגע

אלא שבשו"ת **חוות יאיר** (בהשמטות שבסוף הספר, סימן ט"ו, ד"ה האמנם, הובא בפתחי תשובה סימן לד-א) **הסתפק** בשאלה הבאה:

מבקשים מאדם להיות עד בדין פלוני. אדם זה יודע את העובדות, ומסוגל להעיד עליהם. אלא שהוא גם יודע שהוא פסול להעיד כאן, אם מחמת עבירה, או מחמת קירבה, או

יג

ד פ י - ע י ו ן

מחמת נגיעות. בית הדין אינו יודע כלל מפסולים אלו, האם הוא רשאי להעיד?

ועוד – מסתפק החוות יאיר – שכאשר העד פסול מחמת עבירה, יש קושי נוסף בספק זה: אם יודיע לדיינים שפסול מחמת עבירה – לא יקבלו את דבריו, שהרי יש כלל שאין אדם שם את עצמו רשע (כמובא בגמרא בסנהדרין דף כ"ה. במקרה של בר בינימוס). א"כ בכל מקרה – בין אם יודיע את פסולו ובין אם לא יודיע – על פי בית הדין הוא מחוייב להעיד!

ואם נקשה, הרי למדנו זה עתה (הן בגמרא והן בהלכה) שאין להצטרף עם רשע להעיד, וא"כ קל וחומר בעצמו שידוע בעצמו שהוא פסול – היאך יוכל להעיד?

מתרץ החוות יאיר שיש לחלק בין הצטרפות לרשע להיות מוגדר כעד, כגון לראות ביחד עדות, או לחתום ביחד על שטר. אבל אם כבר ראה – נשאר הספק!

ספקו של החוות יאיר נדון באחרונים (הובאו דבריהם בפתחי תשובה לד-א), ויש בזה מחלוקת:

- **דעת האורים** (בסימן כ"ח-ג) להכריע:
- אם יודע בעצמו שהוא פסול מחמת קירבה – עליו לפסול את עצמו, או ללכת לבית הדין ולהודיע על קירבתו.
- אם יודע שהוא פסול מחמת עבירה – אין אדם נפסל ע"י עצמו, ולכן רשאי להעיד. ויש בזה גם סברה, שכל החשש בפסול זה הוא חשש שמא ישקר – הרי הוא יודע בעצמו שאינו משקר. וא"כ מדוע שלא יעיד (שלא כמו פסול מחמת קירבה שהוא פסול הגוף, שלא שייך בו עירוב שיקולי ישרות וכו').
- אם יודע שפסול מחמת נגיעה – יכול לדעת לגבי עצמו שאומר אמת, וכשר להעיד, שהרי ראה את העובדות והן ברורות לו ללא ספק (רק בית הדין מסתפק אם הוא אומר אמת, שהרי יש לו נגיעות, אבל הוא עצמו יודע שראה את העובדות לאשורן).
- **דעת הנתיבות המשפט** (בסימן כ"ח-ב במשפט הכהנים):

ד פ י - ע י ו ן

י"ד

- לגבי פסול **מחמת קירבה ומחמת עבירה** – מודה לדברי האורים, שהקרוב פסול לעדות והעברייך כשר לעדות.
- לגבי פסול **מחמת נגיעה** – פסול להעיד.

ובקצרה – הנדון הוא במקרה שהאדם יודע בעצמו שהוא **נוגע בדבר** והדיינים אינם יודעים – האם מותר לו להעיד – יש בזה **מחלוקת אחרונים**, שדעת **האורים** לפסוק **שמותו לו להעיד**, ודעת **הנתיבות המשפט** לפסוק **שאסור לו להעיד**.

[בביאור מחלוקתם, נראה לכתחילה לתלות במחלוקת האחרונים מהו פסול נוגע – האם חשש משקר (כך יסבור האורים, וכאן יודע שאינו משקר, לכן רשאי להעיד) או פסול הגוף (כך יסבור הנתיבות המשפט, ולפיכך גם כאן פסול).

אלא שדעת הנתיבות המשפט בכמה מקומות, שפסול נוגע הוא חשש משקר, ולכן אולי יש לבאר את דעתו, שיש כאן דין פרטי בנוגע (שלא כמו בבעל עבירה). בעבירה – עד שלא פסלוהו בי"ד – נקרא כשר, ויכול להעיד. אבל "נוגע" אפילו ללא אישור בי"ד כבר נקרא פסול, כיוון שעצם הנגיעה פוסל אותו. וזה נבדל מהאורים, שב"נוגע" אם יודע בעצמו שלא משקר – כבר מספיק להכשירו לעדות.

ויעויין עוד בחתם סופר יורה דעה א (הובא בפתחי תשובה יורה דעה סימן ב-ד)].

ולכן גם בענייננו – כשרות מעשהו של ראובן תלויה במחלוקת אחרונים זו, שלפי **האורים** מותר לראובן להעיד, למרות שהוא נוגע בדבר, ולפי **הנתיבות המשפט** אסור לו להעיד.

יג. סיכום ומסקנות

ראובן נתבע לשלם סכום עצום, שלא היה ולא נברא באמת, בהצגה גדולה בבי"ד, כולל טענות שקריות ועדים מזוייפים. האם מותר לראובן לשנות מהמהלך הרגיל המקובל בבית הדין, כדי להסיר מעליו תביעה בלתי מוצדקת זו. ולמדנו בעניין זה כמה נושאים:

- **נגיעותו** של ראובן היא בזה שמכיר את עדיו של שמעון, ויכול לפוסלם בעצמו, גם כשיודע שתישאר רק כת אחת כנגדו.

ד פ י - ע י ו ן

- בסוגיית "צריך לברר" למדנו שכאשר בעל דין מתחייב להביא שתי כתות עדים – אם באמת יש לו שתי כתות, יודו רבן לרבי מאיר שיכול בעל הדין השני לפסול כת אחת בעצמו (כלפי הכת השני נקרא כבר "נוגע").
- המושג **שקר** הוא יחסי לאמת התורה, ולא רק כפירוש לאמירת עובדות נכונות. ולכן יש מקרים שמותר לשנות את דבריו, וזה ייקרא "אמת".
- תפקיד בית הדין בבירור האמת הוא לפעול **לפי הכלים שנתנה להם התורה**, וגם להוציא את הדין האמיתי לאור עד כמה שאפשר בכלים אלו.
- הבעיה שבענייננו היא עשיית מעשה **שבעיני הדיינים** – אילו ידעו את הנתונים – **נראה שיקרי**. השאלה היא אם מותרת ההסתרה של עובדת היותו נוגע בעדות (כדי לפסול עדים שהם באמת שקרנים, שבי"ד לא הבחינו בהם).
- **צירוף שתי הלוואות** לתביעה אחת מותרת, ויש לזה ראייה מקושיית הגרעק"א.
- **ראיה שאסור לעשות דין אמת בדרכים שקריות** מסוגיית "עידי מסירה כרתי" בגיטין, מזה שצריכים עדים כשרים לתהליך תקין.
- **וכן יש ראייה לזה** מסוגיית **מפיהם ולא מפי כתבם** בעניין קביעת תאריך בשטר קידושין.
- יש חילוק בדין "מדבר שקר תרחק", שנאמר רק על עדויות שקריות, דהיינו שהתוכן הנאמר הוא שיקרי, ובין **עדויות אמיתיות**, שבהם הבעיה אינה בעדות אלא **באדם המעיד**, שבגלל נסיבות מסוימות אסור לו להעיד (כגון נוגע או בעל עבירה), מהטעם **שבי"ד חושש שמא ישקר**. אמנם **השולחן ערוך** משווה בין שני הנושאים, אבל המפרשים לומדים שהכוונה רק להצטרפות לרשע להיות **מוגדר כעד**, כגון **לראות ביחד** עדות, או **לחתום ביחד** על שטר. אבל אם **כבר ראה** – נשאר **החילוק**.
- כאשר אדם יודע בעצמו שהוא **נוגע בדבר** והדיינים אינם יודעים – אם מותר לו להעיד – יש בזה **מחלוקת אחרונים**, שדעת **האורים** לפסוק **שמותר לו להעיד**, ודעת **הנתיבות המשפט** לפסוק **שאסור לו להעיד**.